

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ
**ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ
ΠΟΛΥΜΕΡΟΥ-ΚΑΜΗΛΑΚΗ**

Επιστροφή στην τοπικότητα

Γεννήθηκε στην Τσαγκαράδα του Πηλίου, φοίτησε στη Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας, έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στη Βιέννη. Υπηρέτησε το «Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών» επί 40 χρόνια, τα 20 τελευταία ως εκλεγμένη Διευθύντρια. Αποχώρησε έχοντας παραδώσει ένα Κέντρο έτοιμο να υποδεχθεί τον 21ο αιώνα. Έκτοτε δεν έπαψε να ασχολείται με τον αγαπημένο της λαϊκό πολιτισμό και τις σύγχρονες εφαρμογές που εμπνέονται από τις τέχνες και τις τεχνικές του.

01

Η Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη στο γραφείο της στο Κέντρο Λαογραφίας, το 2013.

Συνέντευξη στη Συντακτική Επιτροπή

Η Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμπλάκη, ευπροσήγορη και προσπνής, δεν προδίδει εκ πρώτης όψεως τη δυναμική, μαχητική και ξεκάθαρη στάση που της επιτρέπει την ασφάλεια της βεβαιότητας. Αριστούχος απόφοιτος του εξατάξιου γυμνασίου, φοίτησε με υποτροφία του ΙΚΥ στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών, όπου υποστήριξε τη διδακτορική της διατριβή με θέμα «Νεοελληνική Μετρολογία. Παραδοσιακά μέτρα και σταθμά, 19ος-20ός αι.», πόνημα που είναι υπό έκδοση. Μετά από πρόταση του καθηγητή της Λαογραφίας και προέδρου της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας Δημήτρη Λουκάτου και με υποτροφία του Ιδρύματος Gottfried von Herder του Αμβούργου, έφυγε στη Βιέννη για μεταπτυχιακές σπουδές.

Η εμπειρία 40 χρόνων στο Κέντρο Λαογραφίας, το οποίο εκείνη αποκαλεί «εθνικό θησαυρό του λαϊκού πολιτισμού», δεν θα μπορούσε να είναι επιδερμική. Στη φωνή της ανιχνεύεται μια υποψία θυμού, όταν δηλώνει ότι ο λαϊκός πολιτισμός *δεν* είναι είδος μουσειακό. Αποτάσσεται μια τέτοια προσέγγιση μετά βδελυγμίας.

Στα γραπτά της δεν θα βρούμε νεράιδες και ξωτικά. Αγαπημένος της τομέας είναι ο «υλικός βίος» για τον οποίο δημιουργήθηκε στο Κέντρο Λαογραφίας ένα πλούσιο Αρχείο αλλά και, σε συνεργασία με τον καθηγητή Στέφανο Ήμελλο, ένα ειδικό *Ερωτηματολόγιο για τον υλικό βίο*, ως συμπλήρωμα των «Ζητημάτων Λαογραφίας» του Γεωργίου Α. Μέγα.

Η έγνοια της για το αύριο της παραδοσιακής τεχνολογίας τής υπαγορεύει την αναγκαιότητα της εκπαίδευσης στη θέση της μαθητείας σ' έναν μάστορα ή από γενιά σε γενιά. Δεν είναι τυχαίο ότι δύο φορές πραγματεύτηκε το ίδιο θέμα, τη μία στο πλαίσιο μιας έκθεσης, την άλλη σε έναν τόμο Πρακτικών. Το θέμα; «Η Λαϊκή Τέχνη στο θρανίο. Η Οικοκυρική, Βιοτεχνική, Επαγγελματική Σχολή “Το Ελληνικό Σπίτι” και η Αγγελική Χατζημιχάλη». Για την Ελλάδα σήμερα ονειρεύεται μια Σχολή Εφαρμοσμένων Τεχνών.

Εξίσου όμως την ενδιαφέρουν και άλλες τεχνικές και προϊόντα, εκείνα που συνδέονται πιο άμεσα με τον τόπο, η γεωργία, η κτηνοτροφία και τα προϊόντα τους. Τους έχει αφιερώσει πολλά άρθρα. Πρόκειται ασφαλώς να ασχοληθεί και πάλι μαζί τους, όπως και με τη χειροτεχνία, από κάποιο νέο μετερίζι.

—Κυρία Καμπλάκη, από τη θέση της Διευθύντριας του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών θα αποκτήσετε μια εποπτεία του σύγχρονου ελληνικού λαϊκού πολιτισμού.

Η θητεία στο Κέντρο Λαογραφίας ήταν καταλυτική. Μου έδωσε τη δυνατότητα να αποκτήσω μια αληθινή εικόνα για τον λαϊκό πολιτισμό. Ξέρετε —κάτι που δεν είναι ευρέως γνωστό— οι ερευνητές του Κέντρου έναν μήνα τον χρόνο βρισκόμαστε εκτός έδρας για επιτόπια έρευνα. Αυτό δίνει τη δυνατότητα της άμεσης επικοινωνίας με τον κόσμο, με τις διάφορες περιοχές του ελληνικού χώρου, δυνατότητα που δεν έχει ο ερευνητής του γραφείου. Κι επειδή ήμουν διευθύντρια 20 χρόνια —40 χρόνια συνολικά υπηρέτησα την έρευνα στο Κέντρο—, αυτή η δυνατότητα ήταν μεγαλύτερη. Περπάτησα όλη την Ελλάδα, μελέτησα τις ιδιαιτερότητες στις διάφορες περιοχές και κυρίως αφουγκράστηκα τα προβλήματα των ανθρώπων που ήθελαν άλλοτε να απαλλαγούν από συνήθειες του παρελθόντος, άλλοτε να μη χάσουν τον παραδοσιακό πολιτισμό, ή και τα δύο μαζί, σε μια περίοδο μεταιχμακή για τις παραδοσιακές αξίες. Τα 40 χρόνια ακούγονται εκ των υστέρων βουνό, γιατί είναι πράγματι πολλά, αλλά επί 20 χρόνια είχα και την ευθύνη των ερευνητικών προγραμμάτων του Κέντρου. Ρεαλιστικά αντιμετωπίζοντας αυτήν τη μεταιχμακή κατάσταση και αναλαμβάνοντας τη διεύθυνση ενός μεγάλου Αρχείου-Κιβωτού του παραδοσιακού πολιτισμού έκρινα πως έπρεπε να γίνει μια προσπάθεια να αποκτήσει εξωστρέφεια, να έχει επαφή με την κοινωνία που μελετούσε, με την τοπική αυτοδιοίκηση, με τα άλλα ερευνητικά ιδρύματα, να ασχολείται με θέματα πιο επίκαιρα, να μην ακολουθεί δηλαδή το «Η έρευνα για την έρευνα» — κάτι που συνήθως συμβαίνει και είναι καθ' όλα θεμιτό. Οι ερευνητές δεν είναι υποχρεωμένοι να κάνουν έρευνα και να

**ΘΕΩΡΙΑ ΧΩΡΙΣ
ΕΦΑΡΜΟΓΗ
ΕΙΝΑΙ ΛΟΓΙΑ
ΧΩΡΙΣ
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ.**

την κοινοποιούν οπωσδήποτε, δηλαδή οι δικές μας έρευνες δεν είναι έρευνες αιχμής, όπως των φυσικών, των γιατρών κ.ά. Μπορούμε άνετα να είμαστε ευτυχισμένοι κάνοντας έρευνα για τον εαυτό μας, για την έρευνα την ίδια. Θεώρησα, ωστόσο, ότι η έρευνα σε αυτόν τον τομέα της Λαογραφίας, που αφορά τον κόσμο, έπρεπε να είναι και εξωστρεφής. Κάποιοι μπορεί να πουν πως αυτό δεν είναι απαραίτητο για έναν φορέα που ασχολείται με την παράδοση, δηλαδή με πράγματα που ανήκουν στο παρελθόν. Για μένα δεν ισχύει αυτό. Θεωρώ τον λαϊκό πολιτισμό ζωντανό, εξελισσόμενο ακόμη και σήμερα. Ουδέποτε τον κατέταξα στα μουσειακά είδη. Να φέρω ένα παράδειγμα: Επιχείρησα με τους συνεργάτες μου στο Κέντρο, το 2004, την έκθεση για την Ελιά και το Λάδι, η οποία παρουσίαζε τη μακρά ιστορική διαδρομή της ελιάς από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Συνεργαστήκαμε όχι μόνο με ερευνητές και ειδικούς επιστήμονες (ιστορικούς, αρχαιολόγους, λαογράφους-εθνολόγους, γεωπόνους κ.ά.), αλλά και με επαγγελματίες του κλάδου, ελαιοπαραγωγούς, μεταποιητές της ελιάς κ.ά., και πραγματικά ήταν μια έκθεση πολύπλευρη και σημαντική. Ταξίδεψε στη Νέα Υόρκη, στο κτήριο του ΟΗΕ, και σε πολλές πόλεις της Ελλάδας. Ανοίγω παρένθεση: Σήμερα είμαι ιδρυτικό μέλος και μέλος του ΔΣ της Επιστημονικής Εταιρείας Εγκυκλοπαιδιστών της Ελαιοκομίας (4Ε). Η έκθεση και η έκδοση που τη συνόδευσε έδωσαν το μήνυμα ότι η δουλειά μας στο ερευνητικό ίδρυμα για τη Λαογραφία απευθύνεται και στο ευρύ κοινό. Ότι δεν είμαστε απλά ερευνητές, δεν κάνουμε «έρευνα για την έρευνα». Ότι μπορούμε να προσφέρουμε κι εμείς κάτι. Και ότι ο λαϊκός πολιτισμός δεν είναι μουσειακό είδος, που το βάζεις στη βιτρίνα, το κοιτάς μία φορά και μετά τέλος. Είναι κάτι ζωντανό, που εξελίσσεται διατηρώντας στοιχεία από το παρελθόν και ενσωματώνοντας καινούργια από το παρόν. Άρα μπορεί να έχει μέλλον. Αυτή, επαναλαμβάνω, είναι η δική μου άποψη για τη λαογραφία, που την εφάρμοσα κιόλας.

—Επισκεφθήκαμε τον δικτυακό τόπο του Κέντρου Λαογραφίας (www.kentrolaografias.gr) και πληροφορηθήκαμε ότι στεγάζεται σε ένα νεοκλασικό κτήριο, δωρεά του Ιδρύματος Βουδούρη, που εσείς αναζητήσατε και επιμεληθήκατε την υλοποίησή της. Επίσης, δρομολογήσατε την ψηφιοποίηση του αρχαιακού υλικού με ευρωπαϊκά προγράμματα, πραγματοποιήσατε εκθέσεις, συνέδρια και μια σειρά δραστηριότητες που ανέδειξαν το Κέντρο σε ένα σύγχρονο ερευνητικό ίδρυμα.

Τα είπατε όλα. Η αλήθεια είναι ότι οι δυνατότητες που δίνει σήμερα το Διαδίκτυο κάνουν κοινό κτήμα τις πληροφορίες που κι εσείς αντλήσατε από την ιστοσελίδα του Κέντρου. Το Κέντρο Λαογραφίας, ιδρυμένο το 1918 από τον Ν.Γ. Πολίτη, έναν κορυφαίο Νεοέλληνα, βρισκόταν με το πολύτιμο Αρχείο Χειρογράφων και τις συλλογές αντικειμένων του λαϊκού πολιτισμού στη μετοικεσία. Αφού είχε στεγαστεί σε διάφορα κτήρια από την ίδρυσή του ως το 2003, εγκαταστάθηκε μόνιμα στην οδό Ηπίτου. Πράγματι, λοιπόν, μετέφερα το Κέντρο σε ένα καινούργιο κτήριο, έγινε ψηφιοποίηση όλου του υλικού, κάτι το οποίο ήταν πρωτοποριακό για την εποχή που ξεκίνησε, το 1994, με τα πρώτα ευρωπαϊκά προγράμματα. Βοήθησε και η περιφρούρηση ατμόσφαιρα, η οποία παγκοσμίως έφερνε τον λαϊκό πολιτισμό ξανά στο προσκήνιο, δηλαδή η επιστροφή στην τοπικότητα, η άυλη κληρονομιά της UNESCO, που από το 2003 αποτελεί πλέον αντικείμενο μελέτης όλου του κόσμου.

—Πώς αυτή η κινητικότητα, που συνοδεύει την εξωστρέφεια, σας επέτρεψε να ασχοληθείτε με τις προσωπικές σας έρευνες;

Τίποτε δεν γίνεται αν δεν το πιστεύεις πολύ. Κι εγώ πιστεύω πως άντλησα δύναμη από την πεποίθησή μου ότι ο λαϊκός πολιτισμός μπορεί να ξαναγίνει σύγχρονος και χρήσιμος. Αυτό όμως έπρεπε να περάσει από την εξωστρέφεια της έρευνας, την κοινοποίησή της στην κοινωνία και την προβολή των στοιχείων που θα μπορούσαν να επιβιώσουν

και στο μέλλον. Βασικό βήμα ήταν η μεταφορά του Κέντρου σε μια μόνιμη αξιοπρεπή στέγη, ο εκσυγχρονισμός της λειτουργίας του, με την ψηφιοποίηση τεράστιου σε όγκο, πολύτιμου αρχειακού και μουσειακού υλικού, και οι εκδηλώσεις για την προβολή του στο ευρύ κοινό, αλλά και τους ειδικούς. Ήταν κάτι πολύ σημαντικό για μένα, πιο σημαντικό κι από το να ολοκληρώσω μια προσωπική μου έρευνα. Έχασα πολύ χρόνο, είναι αλήθεια. Η προσωπική μου έρευνα, η οποία συνεχίζεται και μετά τη συνταξιοδότησή μου, αφορά μεταξύ άλλων στον παραδοσιακό υλικό πολιτισμό, τα τοπικά παραδοσιακά προϊόντα, με τρίγλωσση έκδοση του ΟΠΕ, τον πολιτισμό της ελιάς, μελέτες για το λαϊκό θέατρο, τον λαϊκό πολιτισμό και την τοπική ανάπτυξη, τα μέτρα και τα σταθμά κ.ά.

—Μπορούμε να πούμε ότι σας ταίριαζε περισσότερο η εφαρμοσμένη επιστήμη της λαογραφίας παρά η πιο απόμακρη θεωρία της;

Όπως θα έλεγε και η αγαπημένη μου Κική Δημουλά: Άφησα να μην ξέρω... Θεωρία χωρίς εφαρμογή είναι, νομίζω, λόγια χωρίς περιεχόμενο. Προσπάθησα να τα συνδυάσω. Δεν ξέρω αν τα κατάφερα. Βλέποντας σήμερα από μια απόσταση τα πράγματα, νομίζω πως έπραξα το κατά δύναμιν. Συνεχίζουν ευτυχώς με επιτυχία οι νεότεροί μου.

—Τα ψηφιοποιημένα αρχεία, τα ημερολόγια δηλαδή από τις επιτόπιες έρευνες, πώς αξιοποιούνται; Έχει το κοινό πρόσβαση; Δημοσιεύονται;

Κατ' αρχήν να σας πω ότι υπάρχει μια σειρά με τίτλο «Πηγές του Λαϊκού Πολιτισμού», όπου δημοσιεύονται αυτούσια χειρόγραφα, δηλαδή όλες οι σημειώσεις του ερευνητή, επεξεργασμένες συνήθως από τον ίδιο, αλλά και τα χειρόγραφα τοπικών λογίων οι οποίοι κάνουν επιτόπια έρευνα. Ξέρετε, οι τοπικοί λογίοι γνωρίζουν μερικές φορές καλύτερα τον τόπο με τον οποίο ασχολούνται και το έργο τους συμβάλλει ουσιαστικά στη διερεύνησή του. Καταθέτουν το χειρόγραφο τους, βραβεύονται, καθώς υπάρχει ένας ανοιχτός διαγωνισμός στο Κέντρο. Αυτό το ανέκδοτο υλικό, όπως και οι χειρόγραφες παλαιότερα σημειώσεις πολλών εκατοντάδων σελίδων των ερευνητών του Κέντρου, από την επιτόπια έρευνά τους, δημοσιεύεται στην αυτοτελή σειρά που προανέφερα, με την οικονομική στήριξη συνήθως της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ή τοπικών φορέων και την επιστημονική επιμέλεια του Κέντρου. Θεωρώ αυτή τη σειρά, που καθιέρωσα εγώ, σημαντική συμβολή στη γνωριμία με τον τόπο αλλά παράλληλα και τον πιο πρόσφορο τρόπο για την προσέγγιση του εθνογραφικού υλικού. Το σύνολο του λαογραφικού υλικού, χειρόγραφου, φωτογραφικού, κινηματογραφικού, ηχητικού και αντικειμένων, είναι ψηφιοποιημένο και αναζητήσιμο με λέξεις-κλειδιά, με τόπους, ονόματα και θέματα. Ο ενδιαφερόμενος θα μπει στο Αρχείο (www.kentrolaografias.gr) και, αφού συγκεντρώσει τα στοιχεία, θα επισκεφθεί το Κέντρο. Κανένα Αρχείο δεν αποστέλλει αρχειακό υλικό και μάλιστα υλικό που έχει συγκεντρώσει επιτόπου με ονόματα συγκεκριμένα και, συχνά, προσωπικά δεδομένα. Δεν δίνεται επίσης το υλικό αυτό στη δημοσιότητα, στο Διαδίκτυο. Πρόσβαση σε αυτό παρέχεται όμως με μια αίτηση στο Κέντρο, όπου ο ενδιαφερόμενος θα καθίσει επιτόπου, θα μελετήσει τα συγκεκριμένα στοιχεία που τον ενδιαφέρουν —πολλές φορές μπορεί να είναι χιλιάδες σελίδες—, θα κάνει δηλαδή την έρευνά του.

—Οι επιτόπιες έρευνες που κάνετε στο Κέντρο είναι θεματικές ή γίνονται με γεωγραφικά κριτήρια; Δηλαδή είναι, ας πούμε, «Τα ανοιξιάτικα πανηγύρια στην Ελλάδα» ή είναι «Ήθη και έθιμα του νομού Σερρών»;

Οι έρευνες αυτές έχουν ξεκινήσει το 1918, με την ίδρυση του Κέντρου (τότε Λαογραφικού Αρχείου). Μιλάμε για μια εποχή στην οποία η Λαογραφία είναι στην αρχή της με τον Ν.Γ. Πολίτη. Ο ίδιος ο Πολίτης συγκέντρωσε ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα υλικό για τις προσωπικές του έρευνες, είτε πηγαίνοντας ο ίδιος επιτόπου είτε, κυρίως, μέσα από ένα μεγάλο δίκτυο τοπικών λογίων και εκπαιδευτικών. Ο ίδιος, αφού δημιούργησε ένα συλλογικό όργανο, που είναι η Λαογραφική Εταιρεία, και το περιοδικό *Λαογραφία*,

**Η ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ
ΗΤΑΝ ΠΑΝΤΑ
ΚΟΝΤΑ ΣΤΟΝ
ΚΟΣΜΟ, ΔΕΝ
ΕΙΧΕ ΠΟΤΕ
ΕΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ.**

ΤΕΥΧΟΣ 134 Δεκέμβριος 2020 — 9

γενιά, το ιδιωτικό αυτοκίνητο για τις μετακινήσεις δεν ήταν αυτονόητο. Να φανταστείτε ότι μετέφεραν 20 και 30 οκάδες μηχανήματα, κάτι τεράστια μηχανήματα ηχογραφήσεων με μπομπίνες, που ήταν πολύ βαριά. Έπρεπε να τα μεταφέρουν αυτά είτε με τα ζώα είτε στα χέρια. Η εξάρθρωση στον ώμο ήταν το λιγότερο. Κι εγώ η ίδια έχω υποστεί κάκωση στον έναν μου ώμο, επειδή χρησιμοποιούσα τα πρώτα χρόνια ένα μηχανήμα, το UHER, που δεν είναι και τόσο βαρύ σε σχέση με άλλα παλαιότερα, είναι όμως βαρύ για να το κουβαλάς κάθε μέρα σαν τσάντα. Ένα UHER από τα πρώτα ζυγίζει περίπου πέντε κιλά. Το να το κουβαλάς συνέχεια μαζί σου, για να μην το χάσεις, γιατί υπήρχε κι αυτή η πιθανότητα —εγώ κοιμόμουν ακουμπώντας το κεφάλι μου στο UHER, για να μην το χάσω, καθώς κόστιζε τότε 300.000 δραχμές—, δεν ήταν αστείο! Ήταν δηλαδή μια πολύ δύσκολη δουλειά και ήταν ήρωες οι πρώτοι, λιγότερο εμείς. Στη δική μου περίοδο άρχισαν να χρησιμοποιούνται πλέον και οι κάμερες, τα πιο ελαφρά και εύκολα μηχανήματα—κασετόφωνα και τελικά οι ψηφιακές μηχανές. Οι ερευνητές πολλές φορές τσακώνονταν για το ποιος θα πάρει την κάμερα, ποιος θα πάρει τη μηχανή κ.ο.κ. Έχει μεγάλο ενδιαφέρον η ιστορία της έρευνας στην Ελλάδα... Συνοψίζοντας, θα έλεγα ότι ο σωστικός χαρακτήρας της επιτόπιας έρευνας δεν σταμάτησε να ισχύει μέχρι και σήμερα, αλλά παράλληλα κάποιες φορές, με τη βοήθεια ερωτηματολογίων, έγιναν και στοχευμένες έρευνες, από τις οποίες προέκυψαν οι Άτλαντες για τα γεωργικά εργαλεία και τις περιοδικές πυρές, στο πλαίσιο ευρωπαϊκών ερευνών, ο κατάλογος μύθων των ζώων (Γ.Α. Μέγας) κ.ά. Αποστολές εξακολουθούν να γίνονται και σήμερα για επιτόπια έρευνα, όσο και να λέμε ότι το αντικείμενο προς μελέτη έχει υποχωρήσει ή μεταμορφωθεί ή δεν υπάρχει πια. Ο λαϊκός πολιτισμός είναι εδώ. Αλλάζει, όπως πάντα, συνεχώς. Δεν είναι μουσειακό είδος. Οι αλλαγές είναι πολύ ενδιαφέρουσες.

—Ποια είναι η σχέση του Κέντρου με την έδρα Λαογραφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών;

Η σχέση ήταν πάντα στενή. Μέχρι κάποιο χρονικό σημείο ήταν σχεδόν ταυτισμένα. Το Κέντρο Λαογραφίας ήταν το φυτώριο από το οποίο προέρχονταν όλοι οι υπηρετήσαντες καθηγητές μέχρι και τον Στέφανο Ήμελλο. Σήμερα υπάρχουν περισσότερες δυνατότητες έρευνας και διδασκαλίας σε περισσότερες Σχολές. Είναι περισσότεροι και οι λαογράφοι—ανθρωπολόγοι. Οι ερευνητές του Κέντρου έχουν περισσότερες δυνατότητες να διδάσκουν παράλληλα σε διάφορα πανεπιστήμια και συγχρόνως να υπηρετούν την έρευνα στο Κέντρο Λαογραφίας.

—Προτιμάτε τον όρο Λαογραφία από τους όρους Εθνογραφία ή Ανθρωπολογία;

Δεν είναι θέμα του τι προτιμώ. Χρησιμοποιώ τον όρο Λαογραφία, γιατί κάνω λαογραφία. Κατ' αρχήν δεν έχω σπουδάσει Κοινωνική Ανθρωπολογία, όπως οι νεότεροι ερευνητές, οι οποίοι έχουν σπουδάσει στο εξωτερικό και χαρακτηρίζονται κοινωνικοί ανθρωπολόγοι. Βεβαίως τον όρο χρησιμοποιούν καταχρηστικά και κάποιοι που αυτοχαρακτηρίζονται έτσι, επειδή θεωρούν τον τίτλο πιο μοντέρνο. Έχει συζητηθεί πολύ το θέμα της πρωτοπορίας της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας σε σχέση με την «παλιωμένη» Λαογραφία. Για παράδειγμα, η συμμετοχική παρατήρηση στη διάρκεια των επιτόπιων ερευνών, δηλαδή η παραμονή του ερευνητή στο πεδίο της έρευνας για μακρό διάστημα και η συμμετοχή του στα δρώμενα που μελετά, θεωρήθηκε ότι ισχύει μόνο για την Κοινωνική Ανθρωπολογία. Μα δεν γνωρίζω τι διαφορετικό κάνει ο λαογράφος, όταν μελετά έναν συγκεκριμένο χώρο! Εξάλλου η Λαογραφία ήταν πάντοτε κοντά στον κόσμο, που είναι ο φορέας αυτού του πολιτισμού, στους συλλόγους, στις εκδηλώσεις του. Δεν είχε ποτέ ελιτίστικη πολιτική. Σημασία έχει να κάνεις σωστά αυτό που κάνεις.

—Η Λαογραφία είναι όρος που μας ήρθε στα τέλη του 19ου αιώνα.

Η Λαογραφία, όπως ονόμασε την επιστήμη του λαϊκού πολιτισμού ο Ν.Γ. Πολίτης στα

04

Μουσικά όργανα. Μουσείο Ακριτών της Ευρώπης. Παλαιόχωρα Χανίων.

05

Έκθεση σε λαογραφική συλλογή.

**Η ΕΛΛΑΔΑ ΕΙΝΑΙ
Η ΜΟΝΗ ΧΩΡΑ
ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ
ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΧΕΙ
ΣΧΟΛΗ
ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ
ΤΕΧΝΩΝ.**

04

05

τέλη του 19ου αιώνα, συντονισμένος με ό,τι συνέβαινε και στον ευρωπαϊκό χώρο, είναι πράγματι ουσιαστικό δημιουργήμα του 19ου αιώνα (*Folklore* στη Μ. Βρετανία, *Volkskunde* στη Γερμανία). Ωστόσο, η πορεία της ακολουθεί τις σημαντικές ιστορικές εξελίξεις στον ελληνικό χώρο και συμμετέχει στη δημιουργία της φυσιογνωμίας του νεοελληνικού κράτους. Για τη γέννηση και την πορεία της Λαογραφίας στην Ελλάδα μπορεί κάποιος να διαβάσει αναλυτικά στο δίτομο έργο των *Πρακτικών* ενός συνεδρίου αφιερωμένου στον πατέρα της Λαογραφίας από το Κέντρο Λαογραφίας, που είναι αναρτημένο στον ιστότοπο του Κέντρου.

—Πέρα από τη θεωρία για το πώς πρέπει να μελετηθεί ο λαϊκός πολιτισμός και αν η Λαογραφία ή η Κοινωνική Ανθρωπολογία έχουν τα καλύτερα εργαλεία, σήμερα σε περίοδο γενικής αναθεώρησης και ανατροπών, μπορεί η Λαογραφία να συμβάλει με τη θησαυρισμένη γνώση του παρελθόντος;

Νομίζω πως με την ερώτηση αγγίζετε μια ευαίσθητη χορδή μου. Γιατί πραγματικά δεν μπορείς να λες εγώ μελετώ θεωρητικά και γράφω θεωρητικές εργασίες, αλλά δεν με ενδιαφέρει τι γίνεται στο πεδίο, δεν με ενδιαφέρει τι γίνεται στην κοινωνία που μελετώ και τελικά δεν με ενδιαφέρει και για την επιστήμη την ίδια αν θα επιβιώσει. Αντιμετωπίζοντας τον λαϊκό πολιτισμό ως κάτι ζωντανό και όχι ως μουσειακό είδος, επανεντάσσεις στοιχεία του στο σύγχρονο γίνεσθαι και αξιοποιείς την περιθωριοποιημένη γνώση με παραγωγικό τρόπο. Οποιοδήποτε είναι θεμιτή η ελιτίστικη άποψη «η επιστήμη για την επιστήμη», κατά το «η τέχνη για την τέχνη», ωστόσο η επιστήμη στην υπηρεσία της κοινωνίας, από την οποία αντλεί τη δύναμή της, είναι για μένα το άριστο. Η επιστροφή στις ρίζες, ένα σύνθημα που επανέρχεται κατά καιρούς, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσεων, δεν πρέπει να είναι μια ρομαντική επιστροφή σε ένα παρελθόν που νοσταλγούμε, αλλά μια δυναμική αναβάπτιση στη θησαυρισμένη παραδοσιακή γνώση και ομορφιά, προκειμένου να αντλήσουμε έμπνευση για νέα δημιουργικά έργα. Αυτό έχει συμβεί δημιουργικά στην ποίηση, στη λογοτεχνία και στην τέχνη. Επιχειρήθηκε με εξαιρετική επιτυχία στις εφαρμοσμένες τέχνες από την Αγγελική Χατζημιχάλη, αλλά χρειάζεται πάλι ένα νέο όραμα.

—Θέλετε να μας μιλήσετε για τη συμβολή της Αγγελικής Χατζημιχάλη; Δημιούργησε τον πρόδρομο του ΕΟΜΜΕΧ;

Όλοι έχουμε συνδέσει την Αγγελική Χατζημιχάλη, την αρχόντισσα της Πλάκας, με τη μελέτη των Σαρακατσάνων. Όμως η μεγάλη προσφορά της Χατζημιχάλη δεν είναι τόσο το μνημειώδες έργο της για τους Σαρακατσάνους, όσο κυρίως η προσπάθειά της να ξαναφέρει τη λαϊκή τέχνη στο προσκήνιο, δηλαδή να την ξαναφέρει στη ζωή, στην καθημερινότητα, ιδρύοντας Σχολή όπου η λαϊκή τέχνη διδάσκεται. Παλιότερα λέγαμε ότι οι τέχνες-τεχνικές πάνε «πάππου προς πάππου», πάνε από γενιά σε γενιά κ.λπ. Πραγματικά αυτή είναι η αλυσίδα η παραδοσιακή. Υπάρχει όμως ενδιάμεσα ένας κρίκος, το σχολείο, το οποίο έχει μεγάλη ευθύνη και μπορεί πλέον να μεταδώσει πολλά πράγματα από την παράδοση. Δεν μιλάω για τις αντιλήψεις, τις προλήψεις και τις δεισιδαιμονίες, αλλά για χρήσιμα πράγματα, δηλαδή θεσμούς, αξίες, τεχνικές. Και φέρνω ένα παράδειγμα πολύ χαρακτηριστικό, που σήμερα εμφανίζεται ως μεγάλη πρωτοπορία: η ανακύκλωση, η επανάχρηση αντικειμένων, είναι βασικός κανόνας στην παραδοσιακή κοινωνία. Η επανάχρηση αντικειμένων μέχρι εξαντλήσεως των υλικών, μέχρι να μην υπάρχει τίποτε από το αρχικό αντικείμενο, μόνο σκόνη, είναι κανόνας. Δεν είναι μόνο ανάγκη, είναι και σεβασμός στη φύση. Δηλαδή στην παραδοσιακή κοινωνία δεν πετάμε πράγματα, είναι κανόνας αυτό. Ακόμα κι όταν έχουμε τη δυνατότητα. Εμείς σήμερα κάνουμε το αντίθετο. Είμαστε μια καταναλωτική κοινωνία στην οποία όλα είναι αναλώσιμα, όλα πρέπει να φεύγουν, να πετούνται. Σήμερα είναι αναγκαία η επαναφορά της ιδέας της ανακύκλωσης, της επανάχρησης των υλικών, εννοώ. Και μία ακόμα «πρωτοπορία» στο σχολείο σήμερα θεωρείται ο κήπος, ο σχολικός κήπος. Μα αυτό ήταν κοινή πρακτική σε όλα τα σχολεία

“

**ΥΠΑΡΧΟΥΝ
ΡΟΜΠΟΤ ΠΟΥ
ΕΦΑΡΜΟΖΟΥΝ
ΣΗΜΕΡΑ ΤΙΣ
ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΤΟΥ
ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ.**

”

στο παρελθόν. Σε όλα τα σχολεία ήταν απαραίτητος ο κήπος, γιατί έδειχνε ακριβώς αυτή την αλληλουχία: από τον σπόρο στο φυτό, στη μεταποίηση κ.ο.κ. Το παιδί σήμερα πιστεύει ότι ο κήπος είναι το ψυγείο. Σιγά σιγά θα πρέπει να καταλάβουν τα παιδιά ποιος είναι ο κύκλος της ζωής και να σέβονται αυτό που παράγει η φύση, την οποία όταν δεν σεβόμαστε βλέπουμε ποια είναι τα αποτελέσματα. Ο κήπος, λοιπόν, έστω και σε παρτέρι ή γλάστρα, είναι παιδαγωγικά αναγκαίος.

— Αυτό όμως δεν έχει χωρέσει στο τωρινό σχολικό πρόγραμμα, σε αντίθεση με τις νέες τεχνολογίες...

Δεν είμαι αντίθετη με τη γνώση της τεχνολογίας. Η ίδια είμαι άριστα εξοικειωμένη. Έμαθα τα πρώτα γράμματα στην Τσαγκαράδα στο Πήλιο, διαβάζοντας με το φως της λάμπας πετρελαίου και σήμερα πια χρησιμοποιώ ό,τι μπορώ από τα ευλογημένα εργαλεία της τεχνολογίας. Τα παιδιά γεννιούνται γνωρίζοντας το κομπιούτερ πια, δεν έχουν ανάγκη από πολλά πρακτικά μαθήματα. Η εγγονή μου, που είναι τριών χρονών, μια χαρά χρησιμοποιεί τον υπολογιστή και μια χαρά βρίσκει μόνη της τα προγράμματα που θέλει. Εξάλλου η τεχνολογία έχει διευκολύνει περιορίζοντας χρονοβόρες άσκοπες αναζητήσεις, αφήνοντας χρόνο για πιο χρήσιμα πράγματα. Άρα χρόνος υπάρχει για τον σχολικό κήπο και τη χειροτεχνία, ένα άλλο αντικείμενο διδασκαλίας που χάθηκε από το σχολικό πρόγραμμα.

— Παρακολουθήσαμε πρόσφατα τη συζήτησή σας με τη διευθύντρια του ΕΟΤ, την κυρία Άντζελα Γκερέκου, με θέμα «Η άνοδος του βιωματικού πολιτιστικού τουρισμού και η αιεφόρος ανάπτυξη», στο πλαίσιο του Οικονομικού Φόρουμ των Δελφών και τη βρήκαμε πολύ κατατοπιστική. Έγινε πολύς λόγος για την ανάπτυξη και από την κυρία Γκερέκου αλλά και από εσάς. Πώς βλέπετε την ανάπτυξη σε σχέση με τον εκσυγχρονισμό;

Την ανάπτυξη με βάση τον λαϊκό πολιτισμό πάντα, έτσι; Η Χατζημιχαήλ είχε προσπαθήσει και είχε κάνει Σχολείο και είχε δημιουργήσει ένα ρεύμα επιστροφής στις πηγές έμπνευσης από την παράδοση. Ωστόσο, ακόμη σήμερα η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στον κόσμο που δεν έχει Σχολή Εφαρμοσμένων Τεχνών. Δεν έχουμε δηλαδή μια Σχολή όπου τα παιδιά, αφού ολοκληρώσουν τις εγκύκλιες σπουδές τους ή έχοντας πάρει ένα πτυχίο, θα μπορούν να ασχοληθούν με αντικείμενα που τους ενδιαφέρουν, και αναφέρομαι σε τέχνες όπως η κεραμική, η αργυροχρυσοχοΐα, η υφαντική. Όλα αυτά να τα σπουδάζουν εδώ και όχι να πηγαίνουν στο εξωτερικό να κάνουν μεταπτυχιακά. Το ένα είναι αυτό. Η ανάπτυξη θα έρθει μέσα από την καταξίωση κατ' αρχήν του αντικείμενου, του υλικού του λαϊκού πολιτισμού. Οι τέχνες αυτές είναι σπουδαίες και η UNESCO τις προστατεύει ως άυλη πολιτισμική κληρονομιά. Τις διασώζουμε, επομένως, και τις εξελίσσουμε με βάση τη σύγχρονη τεχνολογία. Η ρομποτική κάνει πράγματα θαυμαστά, και αυτό το λέω λαμβάνοντας υπόψη τη διεθνή εμπειρία, όχι τη δική μας. Το Crafts Council της Αγγλίας, για παράδειγμα, αξιοποιεί τη σύγχρονη τεχνολογία και κάνει πράγματα τα οποία εμείς ούτε να φανταστούμε μπορούμε. Μία δική του έκθεση χειροτεχνίας τον Μάιο που μας πέρασε, εν μέσω της πανδημίας, οδήγησε σε τεράστια άνοδο των εξαγωγών ειδών λαϊκής τέχνης, χειροτεχνίας. Μπορούμε και εμείς να αναπτύξουμε αυτές τις παραγωγικές διαδικασίες προκειμένου να εμπλουτίσουμε το περιεχόμενο των πωλητηρίων των μουσείων μας, των τουριστικών καταστημάτων, των εξαγωγών μας. Άρα αυτό που μας χρειάζεται είναι παραγωγή. Τα περισσότερα προϊόντα που παράγει η χώρα και είναι ελκυστικά είναι διατροφικά είδη ΠΟΠ, ΠΓΕ, προϊόντα ονομασίας προέλευσης, τα οποία στη βάση τους είναι προϊόντα παραδοσιακά. Είναι αυτά που καλλιεργούνταν στον τόπο, είχαν μια συγκεκριμένη χρήση μέσα από τα πανηγύρια, υπάρχει δηλαδή ένας περίγυρος γύρω απ' αυτά, δεν είναι αποκομμένα προϊόντα: παράγονται με συγκεκριμένο τρόπο, παραδοσιακά, χωρίς λιπάσματα και πρόσθετες ύλες. Αυτός ο τρόπος παραγωγής δια-

07

Εσπερινή αρτοκλασία την παραμονή
της εορτής της Παναγίας της
Μεσοσπορίτισσας (21 Νοεμβρίου)

στον ναό της Παναγίτσας στον
αρχαιολογικό χώρο Ελευσίνας, 2014.

κρίνεται για τον σεβασμό στη φύση. Ύστερα, τα χειροτεχνικά προϊόντα θα μπορούσαν να αποτελέσουν μοχλό ανάπτυξης, γιατί έτσι θα έρθει η ανάπτυξη, με εκσυγχρονισμό. Ένα παράδειγμα: ο αργαλειός, το βασικό εργαλείο της υφαντικής. Πάντα θεωρούνταν ότι είναι ένα βαρύ αντικείμενο, έπρεπε να πιάσει συγκεκριμένο χώρο, συνήθως ένα δωμάτιο ολόκληρο ήταν αφιερωμένο στον αργαλειό, δεν ήταν δηλαδή κάτι που το στήνεις και το ξεστήνεις εύκολα. Ήταν ολόκληρη διαδικασία. Σήμερα υπάρχουν αργαλειοί ξύλινοι πανάλαφροι, οι οποίοι ανοίγουν όπως ανοίγει ένα παιδικό πάρκο. Τους ανοίγεις όταν δουλεύεις και μετά τους κλείνεις. Αυτό είναι ήδη μια πρόοδος. Υπάρχουν ρομπότ που εφαρμόζουν σήμερα τις τεχνικές του παρελθόντος. Όλα αυτά πότε θα τα υιοθετήσουμε εμείς και πώς θα μπορέσουμε να έχουμε έσοδα από αυτά; Και δεν εννοώ με τον τρόπο που έχουμε συνηθίσει ως τώρα, με τις γυναίκες που θα φτιάξουν ένα κέντημα, θα το πουλήσουν μια φορά τον χρόνο και θα περιμένουν με το κέντημα αυτό να εξασφαλίσουν εισόδημα, ή που φτιάχνουν δυο βαζάκια μαρμελάδα ή δυο κιλά χυλοπίτες.

—Αναφέρεστε στους γυναικίους συνεταιρισμούς...

Ναι. Όλα αυτά, όμως, χρειάζονται μέθοδο. Μπορεί να αποφέρουν ένα πολύ σημαντικό εισόδημα εάν εφαρμοστεί η λογική των συνεργασιών, εάν ξαναγίνουν οι συνεταιρισμοί. Γιατί δεν είναι οι συνεταιρισμοί που φταίνε, που είναι αμαρτωλοί, ούτε ο ΕΟΜΜΕΧ ήταν αμαρτωλός.

—Αλήθεια, γιατί έκλεισε ο ΕΟΜΜΕΧ;

Εμείς φταίμε, οι άνθρωποι, για τις ατασθαλίες που κάναμε ή τα προβλήματα που δημιουργήσαμε στους συνεταιρισμούς. Με τις δικές μας ατασθαλίες καταστρέψαμε τον θεσμό. Σήμερα όταν πας και πεις «συνεταιριστείτε», πώς να το πεις; Να αλλάξουμε όρο; Μία γυναίκα μόνη της δεν μπορεί να τα βγάλει πέρα με δύο βαζάκια μαρμελάδα, πρέπει να συνεταιριστεί, πρέπει να υπάρχει μια κρίσιμη ποσότητα. Γιατί για να μπει σε ένα σούπερ μάρκετ ένα προϊόν, πρέπει να έχει μια ποσότητα. Αν δεν συνεργαστούν δέκα γυναίκες, πώς θα κάνουν συνεταιρισμό; Είναι πηγή έμπνευσης ο συνεταιρισμός, πηγή παραγωγής και ένας πραγματικός τρόπος να βγούμε εν μέρει από την οικονομική κρίση — δεν λέω ότι είναι πανάκεια για όλα τα δεινά, στην κατάσταση της οικονομίας που βρισκόμαστε, αλλά είναι γεγονός ότι δεν παράγουμε, η παραγωγή και στη γη και στις χειροτεχνικές εργασίες είναι μηδενική σχεδόν. Είμαστε πολύ πίσω. Κι αυτό οφείλεται στο ότι δεν έχουμε σεβασμό, δεν έχουμε εκτίμηση —εκτίμηση είναι ο καλύτερος όρος— σε αυτά τα επαγγέλματα. Εάν αποκτήσουμε εκτίμηση σε αυτά τα επαγγέλματα, με θεσμοθέτηση σπουδών και με ανανέωση των εργαλείων, νομίζω ότι θα πάμε πολύ καλά.

—Αυτό που ονομάζετε «επιστροφή στην τοπικότητα», θα μπορούσατε να μας το εξηγήσετε; Συνδέεται με την «επιστροφή στις ρίζες»;

Ανοίξατε ένα μεγάλο θέμα. Θα μπορούσαμε να μιλήσουμε μόνο γι' αυτό. Η «επιστροφή στις ρίζες» ήταν λίγο πιο ρομαντική, η «επιστροφή στην τοπικότητα» είναι ανάγκη. Η επιστροφή στις ρίζες είναι για την ελληνική πραγματικότητα ένα αίτημα που έρχεται και παρέρχεται ανά διαστήματα, άλλοτε με επιτυχία, όπως στην περίπτωση του Ν.Γ. Πολίτη ή της Αγγελικής Χατζημιχάλη, και άλλοτε απλά ως πατριωτικός ενθουσιασμός, όπως τις δεκαετίες '70-'80. Στην παρούσα ιστορική συγκυρία, που όπως φαίνεται αποτελεί μία από τις πιο κρίσιμες στην ιστορία της ανθρωπότητας, οι δημιουργοί της θεωρίας του δυτικού πολιτισμού του Χρόνου προτείνουν την επάνοδο στους πολιτισμούς του Χώρου, των Κοινωνιών, δηλαδή του «Τόπου», των παραδοσιακών κοινωνιών και των αξιών που αυτές εκπροσωπούν. Είναι ένα θέμα που συζητείται σοβαρά. Ποιοι είναι οι βασικοί πόλοι της αντιπαράθεσης των δύο αντιλήψεων για τον Χώρο και τον Χρόνο, τι ακριβώς διακυβεύεται και πώς συναρτάται με την προβληματική της επιστροφής στον τόπο και στους τοπικούς πολιτισμούς μέσα από την υλική και άυλη πολιτισμική κληρονομιά, που προστατεύεται από διεθνείς συνθήκες (UNESCO); Πέρα από τον συ-

ναισθηματισμό στην παρούσα ιστορική συγκυρία, οι απόψεις για μια ομογενοποιημένη υπερτοπική παγκόσμια κοινωνία, που οδήγησαν τις τύχες των λαών της γης, στον αντίποδα των συντηρητικών, δίδην, κοινωνιών της «τοπικότητας» φαίνεται να κλονίζονται. Σε αξιακό επίπεδο, η σχέση με τον τόπο, με τη γη, που συνδέεται άρρηκτα με τη φύση, όπως την είχε αναπτύξει ο ελληνικός πολιτισμός, θεμέλιο των πολιτισμών του τόπου, που ελαφρά τη καρδιά συνδέθηκαν με τη συντήρηση και τον αναχρονισμό, έχει αρχίσει από τη δεκαετία του 1980 να επανέρχεται στο προσκήνιο. Η υπεράσπιση της πάτριας γης και το αντίστοιχο αμυντικό ήθος υπήρξε διαχρονικό γνώρισμα των πολιτισμών του τόπου. Έτσι το μεσογειακό πρότυπο —από τις αρχαιότερες και μακροβιότερες εκδοχές των πολιτισμών του χώρου— όπως λειτούργησε στον λαϊκό πολιτισμό του αγροτικού ελληνικού χώρου, που γνώρισε τις τελευταίες δεκαετίες την απαξίωση εν ονόματι μιας διευρυμένης—παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας, απασχολεί σοβαρά τη διεθνή σκέψη. Ευτυχώς που οι διαχρονικοί δεσμοί του Έλληνα με τον χώρο (εντοπιότητα) δεν άφησαν να εξαφανιστούν όλα. Μπορούμε, λοιπόν, ακόμη να ερευνήσουμε, να μελετήσουμε και να πειραματιστούμε ξανά σε ένα εναλλακτικό πρότυπο, που προσφέρουν οι διαχρονικοί πολιτισμοί της παράδοσης, για να αντιμετωπίσουμε επιτυχώς τη μεγάλη σύγκρουση των πολιτισμών που βρίσκεται σε εξέλιξη. Το πρότυπο οργάνωσης (κοινωνικής και οικονομικής) που συνδέεται οργανικά με τον τόπο και χαρακτηρίζεται από το μικρό μέγεθος, στα μέτρα του ανθρώπου, μπορεί να εξασφαλίσει την ισορροπία του ανθρώπου με τη φύση (περιβάλλον) και του ατόμου με την κοινωνία. Εδώ η αξιοποίηση της τεχνολογίας και των επικοινωνιακών δυνατοτήτων που προσφέρει αποτελεί πρώτης τάξεως εργαλείο και έτσι πρέπει να το δούμε. Η επικοινωνία με ένα τεράστιο ανθρώπινο παγκόσμιο κοινό είναι η ευλογία που μας προσφέρει η τεχνολογία που γέννησε ο νους του ανθρώπου.

Σήμερα γίνεται πολύς λόγος για την άυλη πολιτισμική κληρονομιά, έναν όρο που έγινε ευρέως γνωστός εξαιτίας της χρήσης του σε θεσμικά κείμενα της UNESCO και καθιερώθηκε με τη Σύμβαση για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς το 2003. Η άυλη κληρονομιά, σύμφωνα με τη σύμβαση, περιλαμβάνει «πρακτικές, αναπαραστάσεις, εκφράσεις, γνώσεις και τεχνικές, καθώς και εργαλεία, αντικείμενα, χειροτεχνήματα και πολιτιστικούς χώρους, που συνδέονται με τα παραπάνω, και τα οποία οι κοινότητες, οι ομάδες και σε κάποιες περιπτώσεις τα άτομα αναγνωρίζουν ότι αποτελούν μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς τους». Ότι δηλαδή συγκροτεί τον λαϊκό πολιτισμό και έγινε φανερό ότι παγκοσμίως κινδυνεύει.

—Με τη νέα πραγματικότητα η σύγχρονη στάση απέναντι στην παραδοσιακή κληρονομιά έχει διαφοροποιηθεί;

Έτσι είναι. Αντικείμενα τα οποία στο παρελθόν αξιολογούνταν μόνο ως εργαλεία τώρα εκτιμώνται για την ιστορική, την αισθητική, ακόμη και τη συμβολική αξία τους. Ενδεχομένως και για μια πολιτιστική, κοινωνική ή οικονομική αξία, πέρα από τη λειτουργικότητα, που αιτιολογεί την ύπαρξή τους. Μεγάλο μέρος των στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς ενσωματώνονται σε αναπτυξιακές δράσεις, όπως ο τουρισμός, η εκπαίδευση, οι συλλογικές δραστηριότητες. Σημαντική είναι η προσέλκυση αστών στον αγροτικό χώρο για μόνιμη διαβίωση, που ευνοούνται από την ανάπτυξη της τεχνολογίας και την εύκολη επικοινωνία.

Ιδιαίτερα σε χώρες όπου η «παραδοσιακή» αγροτική ζωή εξακολουθεί να αποτελεί πραγματικότητα, η διαχείρισή της απαιτεί μια στρατηγική προσέγγιση, προκειμένου η αξιοποίηση του πολιτιστικού αποθέματος να οδηγήσει τις νέες γενιές σε μια αρμονική συμβίωση με το παρελθόν, μέσω μιας ανάπτυξης που θα συνδυάζει την οικονομία με την ποιότητα ζωής — αυτό που έχει κατά καιρούς χαρακτηριστεί ως βιώσιμη ή αιεφόρος, ή ακόμη αξιοβίωτη ανάπτυξη. Πόσα δεν ακούσαμε από τα μπαλκόνια, τι δεν γράφτηκε για την αιεφόρο ανάπτυξη! Με τους όρους «αιεφορία» ή «βιώσιμη ανάπτυξη» αποδί-

08

09

δονται στα ελληνικά οι αγγλικοί *sustainability* ή *sustainable development*. Στην ελληνική γλώσσα υπάρχει ένας κατάλογος με διάφορες μεταφραστικές και ενίοτε διασταλτικές ερμηνευτικές εκδοχές. Αναφέρουμε ενδεικτικά τους όρους: αυτοσυντηρούμενη, διαρκής, διατηρήσιμη, αέναη, αειφόρος, οικολογικά διατηρήσιμη, ισομερής, ήπια ανάπτυξη, οικοανάπτυξη κ.λπ. Οι συχνότερα χρησιμοποιούμενοι είναι «αειφόρος, -ική» και «βιώσιμη ανάπτυξη». Μόλις τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα, ο κίνδυνος να στερηθούν οι μελλοντικές γενιές τη δυνατότητα να ικανοποιήσουν τις ανάγκες επιβίωσης, εξαιτίας της εξάντλησης των φυσικών αποθεμάτων του γήινου οικοσυστήματος, οδήγησε στην αναζήτηση και τον σχεδιασμό προγραμμάτων ανάπτυξης που θα εξασφαλίζουν βιώσιμη ανάπτυξη και για τις μελλοντικές γενιές. Ειδικοί επιστήμονες έκρουσαν τον κώδωνα του περιβαλλοντικού κινδύνου και επεσήμαναν την αναγκαιότητα λήψης μέτρων για την αφύπνιση του σύγχρονου καταναλωτικού ανθρώπου.

—Η βιώσιμη ανάπτυξη όμως, πέρα από μία επίκαιρη, μοντέρνα και πολυσυζητημένη έννοια, είναι κάτι περισσότερο;

Η βιώσιμη, δηλαδή η ανάπτυξη με οικολογικό πρόσημο, αποτελεί σήμερα τη μόνη πολιτική που μπορεί να βγάλει την ανθρωπότητα από τα αδιέξοδα της περιβαλλοντικής και οικονομικής κρίσης. Σε εθνικό και σε τοπικό επίπεδο τα προβλήματα διαφοροποιούνται και εκεί κάθε κράτος φέρει τη δική του ευθύνη για τη λήψη μέτρων με σκοπό τη βιωσιμότητα των πόρων του. Η αειφορία ως νέα έννοια έχει πυροδοτήσει συζητήσεις κυρίως επειδή θεωρήθηκε ότι αντιστρατεύεται την οικονομική ανάπτυξη. Ωστόσο, μια υγιής οικονομία έχει μεγαλύτερη ικανότητα να παράγει τους απαραίτητους για την ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών πόρους, και οι νέες επενδύσεις και η νέα τεχνολογία συχνά συμβαδίζουν με την περιβαλλοντική βελτίωση. Η ρεαλιστική συμφιλίωση των αναπτυξιακών με τους περιβαλλοντικούς στόχους μέσω της εφαρμογής νέων τεχνολογιών, σε συνδυασμό με την παραδοσιακή διαχείριση με σεβασμό στο περιβάλλον, θα οδηγήσει στην επίτευξη ενός καλύτερου κόσμου για τη σημερινή και τις μελλοντικές γενιές. Με βάση τις θεμελιώδεις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης η προστασία του περιβάλλοντος, ως φυσικού τοπίου, σε συνδυασμό με το ανθρωπογενές / δομημένο περιβάλλον αποτελούν τις κύριες αρχές γενικά της πολιτισμικής κληρονομιάς και ειδικότερα του παραδοσιακού πολιτισμού, δημιουργικό πεδίο του οποίου είναι ο τόπος και ό,τι καθορίζεται από αυτόν.

—Γράφετε κάπου ότι χρειάστηκε να ερημωθεί η ύπαιθρος χώρα, να χαθεί μια μακρά σειρά από παραδοσιακά καλλιεργούμενα είδη, να εξαντληθούν και να δηλητηριαστούν με λιπάσματα και φυτοφάρμακα εύφορες πεδιάδες, να μολυνθεί το νερό ποταμών, για να αντιληφθούμε πόσο δίκιο είχαν οι γενιές που διακόνησαν τη γεωργία και την κτηνοτροφία επί χιλιετίες με σεβασμό —και δέος— προς το περιβάλλον.

Η αποκατάσταση του χαμένου δεσμού μεταξύ των γεωργών και του αγροτικού χώρου, αλλά και της σύγχρονης κοινωνίας με τον αγροτικό κόσμο και τις αξίες του δεν είναι εύκολη υπόθεση. Ούτε είναι εύκολο να επιτευχθεί η επιστροφή των ατόμων που εγκατέλειψαν τον αγροτικό χώρο, αναζητώντας αλλού το όνειρο της ζωής τους. Οι συζητήσεις των τελευταίων χρόνων για την ποιότητα και την ασφάλεια των προϊόντων διατροφής, τις γεωργικές πρακτικές, την αειφόρο ανάπτυξη και μια σειρά από νεολογισμούς, προκειμένου να καλυφθεί η έλλειψη σχεδιασμού για το πρακτέο, δεν είχαν σημαντικά αποτελέσματα. Η διάσταση εξάλλου μεταξύ των ερευνητών των συναρμολογιών κλάδων, οι οποίοι εδώ και τρεις τουλάχιστον δεκαετίες είχαν εντοπίσει τα προβλήματα, ήταν χαώδης σε παγκόσμιο επίπεδο. Μόλις πρόσφατα, στο απόγειο της οικονομικής κρίσης, η προσπάθεια προσέγγισης των δύο τάσεων είναι εμφανής, παρά το γεγονός ότι δεν φαίνεται να είναι ακόμη ουσιαστική. Οι επιδοματικές εξάλλου πολιτικές και η

10

Αργαλειός σε λαογραφική συλλογή.

11

Γωνιά σε λαογραφική συλλογή.

12

Άρτος εορταστικός. Μουσείο

Άρτου στην Αμφίκλεια

Φθιώτιδας.

εύκολη καταναλωτική πρακτική αδρανοποίησαν τις παραγωγικές δυνάμεις του αγροτικού πληθυσμού. Έτσι, μπροστά στην πολυεπίπεδη κρίση η νέα αγροτική πολιτική της Ευρώπης (ΚΑΠ) προσπαθεί να πείσει τον αγροτικό κόσμο να κάνει στροφή και να ανασυγκροτήσει το πρόσωπο του αγροτικού χώρου, με επαναφορά των παραδοσιακών αγροδιατροφικών συστημάτων, προκειμένου να απαντήσει στην κλιματική αλλαγή, τη διαχείριση των απειλούμενων υδάτινων πόρων και της βιοποικιλότητας, να προστατεύσει τη δημόσια υγεία και να εξασφαλίσει το εισόδημα των παραγωγών.

Δεν είναι, λοιπόν, τυχαίο το γεγονός ότι, σε αντίθεση με αυτό που τα ίδια κέντρα αποφάσεων υπαγόρευαν ως τώρα, η έμφαση δίνεται πλέον στη μικρή γεωργική εκμετάλλευση και μεταποίηση τροφίμων, στην ανάπτυξη τοπικών αγορών και δικτύων διανομής τοπικών προϊόντων και κυρίως στην προβολή της ταυτότητας συγκεκριμένων αγροτικών περιοχών. Αυτό το πρότυπο προσιδιάζει στη φυσιογνωμία των μικροαγροτικών δομών που ίσχυε πάντοτε στον ελληνικό χώρο. Χάρη στις δομές αυτές διασώθηκε το πλούσιο αγροδιατροφικό κεφάλαιο, το οποίο μπορούμε ακόμη να διαχειριζόμαστε, παρά τις απερίσκεπτες και άστοχες διαχειριστικές πολιτικές, καθώς διαθέτουμε έναν μεγάλο κατάλογο τοπικών παραδοσιακών προϊόντων και τροφίμων (ΠΟΠ, ΠΓΕ και άλλα) και δυνατούς πολιτισμικούς και οικογενειακούς δεσμούς με τον αγροτικό χώρο. Αυτή λοιπόν η πρακτική μπορεί στο νέο πλαίσιο να αποτελέσει ένα καινούργιο πρότυπο που καλούμαστε να ακολουθήσουμε. Πρόκειται για μια πρακτική που υπαγορεύεται για λόγους ανάγκης (βιώσιμη παραγωγή, κλιματική αλλαγή, βιοποικιλότητα). «Καιρός πανιά, καιρός κουπιά», λέει σοφά ο λαός μας. Έτσι η αναπτυξιακή ευκαιρία δεν θα προέλθει από την εντατική και εκτατική καλλιέργεια, αλλά κυρίως από την ενεργοποίηση και την αξιοποίηση των ιδιότυπων εδαφικών φυσικών πόρων, σε συνδυασμό με το ανθρώπινο και το πολιτισμικό κεφάλαιο που έχει διασώσει η Λαογραφία από επιστημονικό ενδιαφέρον και σε πείσμα των σαρωτικών αλλαγών που έγιναν. Τα προτεινόμενα νέα τοπικοποιημένα αγροδιατροφικά συστήματα επιτρέπουν στις αγροτοποιημένες περιοχές να διεκδικήσουν την ανάπτυξη σε ένα όλο και πιο ανταγωνιστικό και παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, μέσα από την ταυτότητά τους, δηλαδή τη διαφορετικότητά τους απέναντι στις αγροτικές βιομηχανίες και τα παγκοσμιοποιημένα δίκτυα διανομής. Αυτό που ως τώρα οι γεωργοί και οι μεταποιητικές τους επιχειρήσεις καλούσαν να εγκαταλείψουν μπορεί να γίνει το συγκριτικό τους πλεονέκτημα. Η ανάδειξη της Ελληνικής Διατροφής ως μέρους της Μεσογειακής Διατροφής στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς ενισχύει τις παραπάνω σκέψεις και διευκολύνει τον σχεδιασμό στρατηγικής με άξονα τη διατροφή και, ό,τι σχετίζεται με αυτήν.

—Θέλαμε να σας ρωτήσουμε και για την Επιτροπή της επετείου του 1821 της οποίας είστε μέλος. Ποιες είναι οι δικές σας αρμοδιότητες;

Επειδή είμαι λαογράφος ίσως πολλοί θα περίμεναν ότι θα προτείνω παραδοσιακά πανηγύρια, ότι θα κάνω μια μεγάλη γιορτή στο Ζάππειο με δημοτικά τραγούδια και φορεσιές. Εγώ έχω προτείνει κάποιες θεσμικές ρυθμίσεις, αν καταστεί δυνατό, σε συνεργασία με τα αρμόδια υπουργεία, που θα αφορούν αυτά τα δύο πράγματα που σας είπα: Εφαρμοσμένες Τέχνες και Παραδοσιακή Διατροφή–Γαστρονομία. Ήδη στην Επιτροπή Χειροτεχνίας που δημιουργήθηκε από το Υπουργείο Ανάπτυξης, μπορώ να πω ότι θα επιχειρηθεί να γίνουν κάποια θετικά και σοβαρά πράγματα, τόσο στον τομέα της εκπαίδευσης όσο και σε εκείνον της ενίσχυσης των ασχολουμένων με τις παραδοσιακές εφαρμοσμένες τέχνες. Για τη Γαστρονομία με τη συμβολή του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και σε συνεργασία με τον Δήμο Αθηναίων και άλλους φορείς θα γίνουν ενδιαφέροντα πράγματα. Όλα με το σκεπτικό ότι πρέπει το '21 να αφήσει το αποτύπωμά του στο '22 και στο μέλλον του τόπου. Να μείνει κάτι το οποίο θα πάει λίγο παραπέρα και τον λαϊκό πολιτισμό αλλά κυρίως την οικονομία μας. Έτσι το έβλεπα πάντα το θέμα του λαϊκού πολιτισμού και όχι ως ένα μουσειακό είδος. Εδώ θα είμαστε να τα ξανασυζητήσουμε. ■

12